

САМОЗАЙНЯТІСТЬ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В. Л. Пазьоха, м. Київ

Висвітлюються складні психологічні проблеми, пов'язані з явищем трансформації інституту праці в самозайнятість. На основі аналізу динаміки самозайнятості (self employment) в країнах Євросоюзу стверджується, що це один із найважливіших чинників сталого соціально-економічного, соціально-політичного та соціокультурного розвитку суспільства, оскільки самозайнятість уможливує для широких мас і, головне, молоді вільний вибір найбільш прийнятної форми й виду самодіяльності. Наголошується, що самозайнятість визначається власними бажаннями та цілями людини; вона підвищує її достаток і міру залученості в суспільну працю, забезпечує належний рівень задоволення суспільних потреб. Самозайнятість розглядається також як суспільне явище, яке увиразнює особливий тип самодіяльності і може бути віднесене до практичної, пізнавальної та естетичної діяльності водночас. Розв'язання проблеми самозайнятості та залучення молоді України до цього сектору пов'язуються із звільненням особистості від зовнішньої детермінації і стандартних способів дій, що вимагає розроблення заходів щодо підготовки до успішної індивідуальної діяльності та відстеження динаміки наявності в молоді досвіду в сфері самозайнятості. Зроблено висновок, що збалансоване, ефективне становлення особистості молоді людини можливе шляхом її заохочення до самозайнятості, а розв'язати цю проблему можна лише з'ясувавши психологічні особливості її ставлення до цього особливого типу самодіяльності.

Ключові слова: самозайнятість, самодіяльність, молодь.

В Україні *проблема* самозайнятості є наразі вельми актуальною. Масштабність пов'язаних із працевлаштуванням труднощів, складності пошуку випускниками вишів, та й узагалі молоддю, першого місця роботи, непоодинокі випадки втрати найманими працівниками роботи внаслідок звільнення, часті затримки з виплатою зарплати та інші соціально-економічні негаразди – усе це свідчить про надзвичайну гостроту порушеного питання. Тож ідеться про активний і невідкладний пошук ресурсів для розв'язання згаданих життєво важливих проблем, і передусім через самозайнятість, що дало б змогу запобігти вияву негативних психологічних наслідків, пов'язаних із трансформацією інституту праці в Україні. На думку експертів у цій галузі, а також економістів, фахівців у галузі трудового права, соціальних психологів, розв'язання проблеми самозайнятості – це хоч і вимушений, але давно назрілий і практично найбільш ефективний спосіб самореалізації професійного становлення молоді в сучасних умовах.

Мета статті: окреслення проблеми самозайнятості молоді в психології та визначення можливих способів її розв'язання.

Самозайнятість досі розглядалася здебільшого у філософії, соціології, економіці, історії та деяких інших науках. Її інтерпретували як особливий вид діяльності і життя людини, а її суб'єкта – як представника певної спільноти (О. Ю. Кузнецов), як власника капіталу (Ф. Кене, А. Сміт та ін.). У ній вбачають основу запровадження організаційно-господарських інновацій (Й. Шумпетер); активну інноваційну діяльність не тільки у виборі з-поміж наявних альтернатив розподілу ресурсів, а й у створенні нових ринкових можливостей (Г. Шмоллер, Ф. Тауссіг). Самозайнятість характеризують як особливу діяльність за структурними властивостями – в синхронному вимірі (synchronic dimension) і за динамічними – у часовому (temporal dimension), яка спроможна не тільки об'єднувати, а й руйнувати (Б. Ведреш, Д. Старк та ін.). Усі суб'єкти самозайнятості є новаторами, які комбінують ресурси; діячами без керівника; їхня важлива ознака – здатність до самостійної організації виробництва (Ж. Сей, Дж. Мілль). На думку сучасних дослідників, самозайнятість – суспільне явище, яке увиразнює особливий тип самодіяльності, зокрема задля виходу за межі нужди (С. Д. Максименко), і може бути віднесене до практичної, пізнавальної та естетичної діяльності водночас (Б. Ведреш, Б. Гільдербранд та ін.).

Поняття “самодіяльність” у філософії розглядають з різних позицій: як вияв свободи особистості (Й. В. Гете, Новаліс, Ф. В. Шеллінг, А. В. Шлегель); як результат прагнення бути самим собою, реалізуватися, віднайти власну “самість” (М. Гайдеггер); як процес внутрішнього самовдосконалення людини, що поступово переходить у зовнішню активну діяльність (П. Тейяр де Шарден, К. Вілсон); як процес розкриття людиною закладених у ній від народження здібностей (Ж.-П. Сартр). Сутність самодіяльності К. Маркс убачав у внутрішньо вмотивованій творчій діяльності, що звільняється від зовнішньої детермінації і стандартних способів дій та інтерпретується “свободою діяльності”. Ми поділяємо погляди тих авторів (зокрема Л. О. Зеленова, В. О. Щурова, О. А. Владімірова та ін.), які вважають, що будь-яка діяльність може функціонувати як самодіяльність [5]. Термін “самодіяльність”, наприклад, широко застосовують у педагогічних науках, розуміючи під ним, за висловом А. В. Дістервега, “природний розвиток здібностей” [2].

Нас же у контексті означеної проблеми цікавить передусім, як соціально-психологічний феномен самозайнятості пов'язаний смисловими зв'язками із самодіяльністю. Дослідження самозайнятості доцільно засновувати на діяльнісному підході. Діяльнісний підхід, якщо посилалися на “принцип творчої самодіяльності” С. Л. Рубінштейна, виокремлює суттєві особливості діяльності, її суб'єкта [6]. Ольга І. Жорнова, торкаючись пи-

тання трансформації інституту праці в Україні, визначає самозайнятність як один із найважливіших чинників сталого соціально-економічного, соціально-політичного та соціокультурного розвитку країни, оскільки самозайнятність, на думку дослідниці, уможливило для широких мас і, головне, для молоді вільний вибір найбільш прийнятної форми й виду самодіяльності, що може бути реалізована за власним бажанням, сприятиме підвищенню достатку й міри включеності в суспільну працю, задоволенню суспільних потреб [3; 4].

Розглядаючи самозайнятність як психологічне явище [1], ми тлумачитимемо її як самодіяльність, котра є внутрішньо мотивованою, зовні не детермінованою активністю особистості, вільною в міру суспільних та індивідуальних можливостей, спрямованою на підвищення добробуту. Розгортання досліджень проблеми самозайнятності висвітлено в статті Ольги І. Жорнової “Психологія самозайнятності на теренах України як наукова проблема та запит практики” [4], на матеріали якої ми, власне, і спиралися у своїй розвідці.

Теоретичний аналіз наявних джерел дає підстави стверджувати, що з того моменту, як особистість стає здатною вийти за межі зовнішнього контролю за виконуваною роботою, вона стає спроможною реалізовувати такий вид самодіяльності, як самозайнятність – оплачувану роботу без найму, за власною ініціативою, без зовнішнього контролю [7]. Зрозуміло, зреалізована самостійна зайнятність тягне за собою реструктуризацію не тільки феномена традиційної праці, а й власне зайнятості як комплексу множинних дій для залучення/втягування працездатного населення в господарську діяльність в інтересах суспільства [4].

Багатьма країнами Євросоюзу, починаючи із 70-х років минулого століття, в умовах реструктуризації промисловості, що супроводжувалася тимчасовим зростанням безробіття і загостренням соціальної напруженості, було впроваджено цілу низку потужних заходів щодо розвитку сфери самозайнятності (self employment). Зацікавленість держави в самозайнятності населення обумовлена турботою про безробітних, малозабезпечених, а також спонуканням широких мас не стільки до створення додаткових робочих місць, скільки до активної участі в інноваційних процесах. За таких умов самозайнятність стає найважливішим засобом соціально-економічного, соціально-політичного розвитку країни, оскільки вона надає можливість населенню, зокрема молоді, у своєму професійному становленні обирати найбільш прийнятну форму професійної діяльності [8].

На цей час Україна, переживаючи період соціально-економічної кризи, застою в економічній сфері, значно відстає щодо масштабів упровадження самозайнятності від європейських країн. Отже, негативне ставлення до самозайнятності з боку молоді (допускаємо, через украї низький

рівень самозайнятості в Україні) становить певний ризик. Практика самозайнятості дає достатньо прикладів для подібних умовиводів. Дослідження процесів модернізації суспільного життя показує, що збалансоване професійне становлення молоді можливе тільки шляхом її залучення до економічної діяльності через самозайнятість. Як впливає з проаналізованих нами джерел, самозайнятість створює сприятливі умови для особистості, особливо для молоді, яка прагне незалежності, і дає їй можливість розробляти інноваційні ідеї, нові продукти, удосконалювати свій спосіб життя [3]. Самозайнятість уможливує позитивну динаміку процесів долучення до суспільно корисної праці, з одного боку, та підвищення ступеня задоволення суспільних і особистісних потреб – з другого (Ольга І. Жорнова, Олена І. Жорнова).

Психологічні особливості ставлення молоді до самозайнятості можуть змінити характер відносин між суб'єктами ринку праці, способи оформлення відносин між ними, трансформувати відносини найму через ставлення до основного його критерію – безпосереднього контролю за процесом праці з боку роботодавця. Відомо, що всі суб'єкти самозайнятості є новаторами і тому легко адаптуються до нових вимог професійної діяльності залежно від запиту суспільства. Як впливає з проаналізованих нами досліджень [3; 4], самозайнятість створює особливо сприятливі умови для молоді, яка прагне стати незалежною, і дає їй найширші можливості для розроблення інноваційних ідей та продуктів.

Припускаємо, що через негативне ставлення до самозайнятості в багатьох випадках суб'єкт воліє вступати в трудові відносини з роботодавцем, який гарантує стабільність становища і захищеність працівника в разі укладання трудового договору, навіть якщо професійна галузь не відповідає його здібностям чи потребам. І хоча соціальні гарантії з боку роботодавця дають змогу сконцентруватися на роботі, а не на організаційних, управлінських, контрольних заходах, як того вимагає самозайнятість, суб'єкт, отримуючи можливість працювати, зважає на повноту соціального пакету, а не на себе як ресурс роботодавця – специфічний людський капітал. Цінність його, особливо коли йдеться про інтелектуальну, творчу працю, більше цінують, безперечно, саме самозайняті працівники.

Висновки. Отже, самозайнятість можна вважати ефективним, дієвим засобом соціально-економічного, соціально-політичного розвитку країни. Необхідність розв'язання проблеми самозайнятості в Україні та залучення молодих людей до цієї сфери економічного життя вимагає розроблення програми підготовки молоді до успішної індивідуальної діяльності та відстеження динаміки сформованості в неї досвіду у сфері самозайнятості. В основі розв'язання цієї проблеми насамперед з'ясування психологічних особливостей ставлення молоді до самозайнятості. Ідеться

про подолання суперечності між потенційними можливостями самозайнятості для молоді і недостатнім рівнем її залучення до цієї сфери, зокрема через недостатню наукову розробленість психології самозайнятості.

Результати нашого дослідження можуть допомогти психологам, що здійснюють супровід та підтримку молоді в ситуаціях втрати роботи, бідності, вимушеної міграції тощо. Розроблені відтак наукові основи вивчення ставлення молоді до самозайнятості можуть бути також використані в низці психолого-педагогічних і соціологічних курсів.

Л і т е р а т у р а

1. Аронсон Э. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме / Э. Аронсон, Т. Уилсон, Р. Эйкерт. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – 560 с.
2. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / Адам Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
3. Жорнова О. Психологічні аспекти самозайнятості [Електронний ресурс] / Ольга Жорнова. – Режим доступу : <http://www.prostir.ua/?blogs=psyholohichni-aspekty-samozajnyatosti>.
4. Жорнова О. Психологія самозайнятості на теренах України як наукова проблема та запит практики / Ольга Жорнова // Психологічні науки: проблеми і здобутки / Київ. міжнар. ун-т, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : КиМУ, 2015. – С. 58–81.
5. Зеленов Л. А. История и философия науки : учеб. пособ. / Л. А. Зеленов, А. А. Владимиров, В. А. Щуров. – М. : Флинта ; Наука, 2011. – 472 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Изд. 2-е, 1946 г. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
7. Самозайнятість: Соціологія і психологія : навч. посіб. для вузів / ред. Ю. Ф. Пачковський. – К. : Каравела, 2009. – 760 с.
8. Самозайнятість як один із шляхів працевлаштування молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vk.com/doc27048790_134402748?hash...dl..www.irbisnbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?

R e f e r e n c e s

1. Aronson, E., Wilson, T., Eykert, R. (2002). *Sotsialnaya psikhologiya. Psikhologicheskiye zakony povedeniya cheloveka v sotsiуме* [Social Psychology. Psychological laws of human behavior in society]. St. Petersburg: Praym-Yevroznak Publ. (rus).
2. Disterveg, A. (1956). *Izbrannyye psikhologicheskiye sochineniya* [Selected pedagogical works]. Moscow: Uchpedgiz Publ. (rus).
3. Zhornova, O. *Psykhologhichni aspekty samozainiatosti* [Psychological aspects of self-employment], <http://www.prostir.ua/?blogs=psyholohichni-aspekty-samozajnyatosti>.
4. Zhornova, O. (2015). *Psykhologhiia samozainiatosti na terenakh Ukrainy yak naukova problema ta zapyt praktyky* [Psychology self-employment in the territory

- Ukraine as a scientific problem and request practice]. *Psykhologichni nauky: problemy i zdobutky* [Psychological sciences: problems and achievements] (pp. 58-81). Kyiv (ukr).
5. Zelenov, L. A., Vladimirov, A. A., Shchurov, V. A. (2011). *Istoriya i filozofiya nauki* [History and Philosophy of Science]. Moscow: Flinta; Nauka Publ. (rus).
 6. Rubinstein, S. L. (2002). *Osnovy obshchey psikhologii* [Fundamentals of General Psychology], 2 nd edition, 1946. St. Petersburg: Piter Publ. (rus).
 7. Pashkovkyi, Yu. F. (2009). *Samozainiatist: Sotsiolohiia i psykholohiia* [Self-employment: Sociology and Psychology]. Kyiv: Karavela Publ. (ukr).
 8. Samozainiatist yak odyn iz shliakhiv pratsevlashtuvannia molodi [Self-employment as a way of youth employment], vk.com/doc27048790_134402748?hash...dl.www.irbisnbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (ukr).

Пазеха В. Л. Самозанятость молодежи в современном мире: постановка проблемы

Освещаются сложные психологические проблемы, связанные с явлением трансформации института труда в самозанятость. На основе анализа динамики самозанятости (self employment) в странах Евросоюза утверждается, что это один из важнейший факторов устойчивого социально-экономического, социально-политического и социокультурного развития общества, поскольку самозанятость предоставляет широким массам и, главное, молодежи свободный выбор наиболее приемлемой формы и вида самодеятельности. Самозанятость определяется собственными желаниями и целями человека; она повышает его благосостояние и меру включенности в общественный труд, обеспечивает надлежащий уровень удовлетворения общественных потребностей. Самозанятость рассматривается также как общественное явление, которое подчеркивает особый тип самодеятельности и может быть отнесено к практической, познавательной и эстетической деятельности одновременно. Решение проблемы самозанятости и привлечения молодежи Украины в это сектор связываются с освобождением личности от внешней детерминации и стандартных способов действий, что требует разработки мероприятий по подготовке к успешной индивидуальной деятельности и отслеживанию динамики наявности у молодежи опыта в сфере самозанятости. Сделан вывод, что сбалансированное, эффективное становление личности молодого человека возможно путем поощрения его самозанятости, а решить эту проблему можно, лишь выяснив психологические особенности его отношения к этому особому типу самодеятельности.

Ключевые слова: самозанятость, самодеятельность, молодежь.

Pazioha V. L. Youth self-employment in the modern world: problem statement

The article is devoted to the complex psychological issues related to the phenomenon of transformation of labor institution into self-employment. With view to the analysis of self-employment dynamics in the European Union, experts argue that self-employment is one of the most important factors of sustainable socio-economic, socio-political and socio-cultural society development since self-employment enables a free choice of the most acceptable forms and kinds of self-employment for the broad public and youth especially. Self-employment is a free choice of an individual, determined by

his/her goals. It can improve his/her welfare, raise the degree of his/her involvement in public labor, and provide for the proper level of meeting his/her social needs. Self-employment is considered to be a social phenomenon, which reflects a special type of self-activity and can be simultaneously referred to practical, cognitive and esthetic activities. The issue of self-employment and involvement of Ukraine's youth into this sector is discussed in terms of liberation of an individual from external determination and standard ways of actions. This requires the development of measures to prepare youth for successful individual activity and to monitor the dynamics of youth maturity level and accumulation of experience in the self-employment field. The conclusion has been made that development of a balanced, effective and mature young personality is possible through his/her encouragement to be self-employed. This problem can be solved only by studying psychological peculiarities of the youth attitude to this special type of self-activity.

Key words: self-employment, self-activity, youth.